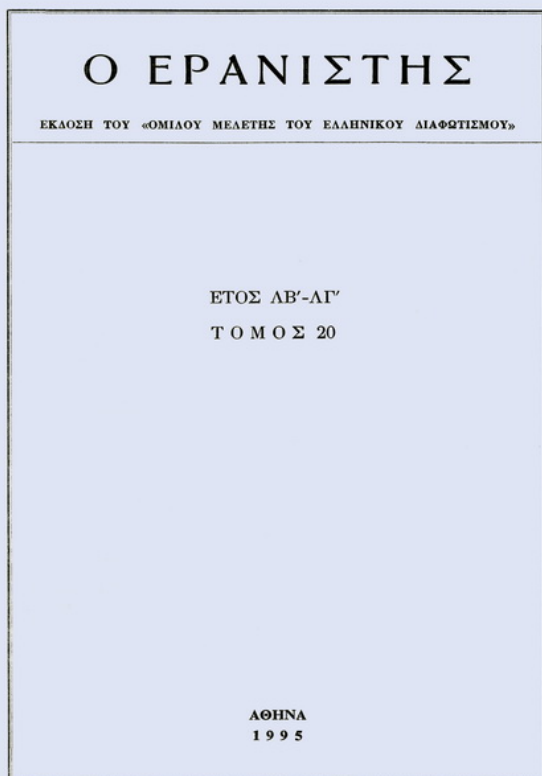

The Gleaner

Vol 20 (1995)

**Συνδρομητές για την Ακολουθία του Αγίου
Σπυρίδωνος, Κέρκυρα 1847**

Γιούλη Ευαγγέλου Μποτή

doi: [10.12681/er.250](https://doi.org/10.12681/er.250)

To cite this article:

Ευαγγέλου Μποτή Γ. (1995). Συνδρομητές για την Ακολουθία του Αγίου Σπυρίδωνος, Κέρκυρα 1847. *The Gleaner*, 20, 260–266. <https://doi.org/10.12681/er.250>

ανέβηκε αρκετές φορές στη σκηνή με έπιτυχία και συστηματικά με τον παραλλαγμένο τίτλο «Η Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως».¹⁰ Αυτό άσφαλώς ενισχύει την πιθανότητα ή περιγραφή του R. Walsh να άφορα την τραγωδία του Ζαμπέλιου. Υπάρχουν άλλωστε δύο άκόμη σημαντικά τεκμήρια που πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας. Τò πρώτο άφορα τόν συγκλίνοντα γεωγραφικό χώρο δράσης τών δύο Έπτανησίων: τού νομομαθοῦς Ίωάννη Ζαμπέλιου που άσκει δικαστικά καθήκοντα στα Ίόνια νησιά κατά τή διάρκεια που ζει και εργάζεται εκεί ό Γερ. Πιτσαμάνος, τού όποιου μνημονεύονται, όπως είπαμε, και περιοδεΐες. Μία άλλη, όχι δευτερεύουσα σύγκλιση προστίθεται από τò γεγονός ότι και οι δύο είχαν πλησιάσει και συνδεθεί με τόν Άδαμ. Κοραή, ό όποιος όχι μόνον γνώριζε αλλά και άποδεχόταν έν μέρει τίς δραματουργικές προσπάθειες τού Ζαμπέλιου.

Ένα τελευταίο σχόλιο άναφορικά με τόν προσδιορισμό τού Walsh, «*written by a Greek at Vienna*». Είναι άρκετά εύλογο να όφείλεται σέ σύγχυση και να άφορα άδιακρίτως και τούς δύο πιθανούς συγγραφείς τής τραγωδίας, μιá που και οι δύο είχαν ήδη εκδώσει έργα τους δημοσιευμένα στη Βιέννη, γνωστά στόν έλληνισμό τής Πόλης. Τέλος και οι δύο είχαν άφήσει ίχνη τών θεατρικών τους ενδιαφερόντων σέ αυτόν τόν γεωγραφικό χώρο.¹¹

Κλείνοντας θεωρώ λιγότερο σημαντική υπόθεση τήν άπόλυτη ταύτιση τού συγγραφέα και άσφαλώς πολύ περισσότερο σημαντική τήν όργανική ένταξη αὐτῆς τῆς μνείας στò σύνολο τών άποσπασματικών πληροφοριών που άνασυνθέτουν μερικώς τήν άτμόσφαιρα τῆς έποχῆς.

ANNA TAMPAKH

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ, ΚΕΡΚΥΡΑ 1847

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΓΓΡΑΦΗΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ για τήν έκδοση έλληνικών βιβλίων άρχισε να εφαρμόζεται στα μέσα περίπου τού 18ου αιώνα και κράτησε ως τὰ τέλη τού 19ου.¹ Η τεχνική αὐτή, που διευκόλυ-

10. Ν. Λάσκαρης, *Ίστορία τού νεοελληνικού θεάτρου*, Β', Αθήνα 1939, σσ. 65, 179, 236, 260· και Δημ. Σπάθης, *Ο Διαφωτισμός και τò νεοελληνικό θέατρο. Έπτά μελέτες*, Θεσσαλονίκη, 1986, σ. 219 κ.έ. *Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος παραστάθηκε για πρώτη φορά στην Κέρκυρα, τò 1834*. Βλ. Ν. Λάσκαρης, *Ίστορία*, Α', Αθήνα 1938, σσ. 210-211.

11. *Ο Τιμολέων τού Ίω. Ζαμπέλιου είχε παρασταθεί στò Βουκουρέστι (1818, 1820) και στην Όδησσό (1818)*. Βλ. Ν. Λάσκαρης, *Ίστορία...*, Α', Αθήνα 1938, σσ. 181, 199· και Δημ. Σπάθης, *ό.π.*, σσ. 24, 34.

1. Philippe Piou, «Pour une étude quantitative du public des lecteurs Grecs à l'époque des Lumières et de la Révolution (1749-1832)», *Actes du pre-*

νε τὴν ἐκδοσὴ καὶ διακίνηση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, προσέφερε καὶ μιὰ ἐξαιρετικῆς σημασίας ἱστορικὴ πηγὴ: τοὺς καταλόγους συνδρομητῶν ποὺ συνήθως δημοσιεύονται στὸ τέλος τῶν βιβλίων αὐτῶν. Ἐχει ἤδη ἐπισημανθεῖ ἡ ἀξία τῆς πηγῆς αὐτῆς γιὰ τὴ μελέτῃ τῆς κοινωνικῆς διαστρωμάτωσης καὶ τὴν ἔρευνα τῶν συλλογικῶν τάσεων καὶ νοοτροπιῶν τοῦ νεοελληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινού.²

Παρὰ τὴν μεγάλη ὅμως διάδοσιν τῆς τεχνικῆς τῶν συνδρομῶν, λιγοστὰ τεκμήρια ἔχουν σωθεῖ ἀπὸ τὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς διαδικασίας ἐγγραφῆς συνδρομητῶν. Σ' αὐτὰ τὰ λίγα ἔρχεται τώρα νὰ προστεθεῖ ἓνα νέο εὑρημα, μιὰ χειρόγραφη ἀπόδειξις εἰσπραξῆς συνδρομῶν τοῦ 1847³ γιὰ τὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Κέρκυρα τὸ ἴδιον ἔτος.⁴ Ὁ ἱερέας Γεώργιος Βούλγαρης βεβαιώνει ὅτι εἰσπράττει 16 τάλιρα καὶ 400 ὄβολα ἀπὸ τὸν ἔμπορο Γεώργιο Τοπάλη, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ἐκδότῃ τῆς Ἀκολουθίας Ἰωάννη Τζεϊμπέντη. Τὸ ποσὸ ἀντιστοιχεῖ στὴν προεγγραφὴ συνδρομητῶν ἀπὸ τῇ Ἰθάκῃ γιὰ τριάντα πέντε ἀντίτυπα τῆς Ἀκολουθίας.

Ἄς δοῦμε ὅμως τὸ κείμενο τῆς ἀπόδειξης, ποὺ ἔχει ὡς ἐξῆς:

Κορφοῦς 1847, Ὀκτωμβρίου 9, ἐννέα π(αλι)οῦ

Ὁ ὑπογεγραμμένος, ἐπιφορτισμένος παρὰ τοῦ ἀπόντος Κυρίου Ἰωάννου Τζεϊμπέντη ἐκδότῃ τῆς ἀσματικῆς φυλάδος τοῦ θανμ(ατου)ροῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος ταύτης τῆς πόλεως, βεβαιώνει ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ἔμπορον εὐγενῆ Κύριον Γεώργιον Τοπάλην, ἐπιφορτισμένον παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Νήσου Ἰθάκης Πανιερωτάτου Κυρίου Παϊσίου, τάλλαρα δεκαεῖς

mier congrès international des études Balkaniques et Sud-Est Européennes IV, Σόφια 1969, σ. 475-480 καὶ Φίλιππος Ἡλιού, «Βιβλία με συνδρομητὲς I. Τὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ (1749-1821)», Ὁ Ἑρανιστὴς 12 (1975), 101-179, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα.

2. Φίλιππος Ἡλιού, «Βιβλία με συνδρομητὲς I...», σ. 104-106.

3. Εὐχαριστῶ τὸν κύριο Δ. Γ. Ἀποστολόπουλο, ὁ ὁποῖος μοῦ ὑπέδειξε τὸ θέμα καὶ μοῦ παραχώρησε τὴν ἀπόδειξιν γιὰ νὰ τὴν δημοσιεύσω, ὅπως καὶ ὅλους ὅσοι με βοήθησαν στὴν πρώτη μου αὐτὴ ἐργασία.

4. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι: Ἡ θεία καὶ ἱερὰ ἀκολουθία τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Σπυρίδωνος ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος τοῦ θανματοῦργοῦ, πατρὸς καὶ προστάτου Κερκίρας, Νεωστὶ μετατυπωθεῖσα μετὰ πολλῶν προσθηκῶν. Κερκίρα, ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς Κυβερνήσεως, 1847. Τὸ ἔργο ἔχουν καταγράψει ὁ Émile Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 1, Παρίσι 1910, σ. 374, ἀρ. 1514, ὁ Louis Petit, *Bibliographie des Acolouthies Grecques*, Βρυξέλλες 1926, σ. 262-3, ἀρ. 21 καὶ οἱ Δ. Γκίνης - Β. Μέζας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 2, Ἀθήνα 1941, σ. 182, ἀρ. 4544. Ἀναλυτικὴ περιγραφή τῶν περιεχομένων τῆς Ἀκολουθίας τοῦ 1847 βλ. στὸν Ἀθ. Χ. Τσίτσα, «Ὑμνογραφικὰ καὶ βιογραφικὰ τοῦ ἱεροῦ Σπυρίδωνος», *Σπυρίδων ὁ Τριμυθοῦντος, Πατὴρ καὶ προστάτης Κερκίρας, Τόμος ἀναμνηστικὸς ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῆς 17ης ἐκατονταετηρίδος ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, 270-1970*, Ἀθήνα 1970, σ. 154.

(16) καὶ ὄβολα τετρακόσια (400) διὰ Σώματα τριάκοντα πέντε τῆς αὐτῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας, ἀποτελοῦντα τὴν ὀλικὴν Συνδρομὴν τῶν συνδροξάντων εἰς τὴν αὐτὴν νεοτύποτον φυλάδα τῆς προτύποθείσης Νήσου Ἰθάκης — Εἰς ἔνδειξιν δὲ βεβαιώσεως δίδεται εἰς τὸν ἄνωθεν Κύριον Τοπάλιν τὸ παρὸν ὅπως ὠφελήθη ὅπου καὶ τὰ ἐξῆς — Λέγω — Τάλ(λα)ρα 16 οβ. 400/00.

Γεώργιος ἱερεὺς Βούλγαρις

Προσφῆτι 18μη. Βασιλεῖς. ἔνστα πῶ

Ὁ ὑπογραφεύς, ὑποφωτισμένος παρὰ τῆς ἀνάτολ
 ροῦς ἰωάννη Τζεϊμπέντη ἐκδότης τῆς ἀσματικῆς φυλάδος τῆς βασι
 . Ἀγίου Σπυρίδωνος ταύτης τῆς πόλεως, βεβαιῶν ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ
 ἑκδοτοῦ ἐξ ἑνὸς κύριου Γεωργίου Τοπάλην, ὑποφωτισμένος παρὰ
 τῆς ἐκδοτοῦ τῆς πόλεως ἰωάννη Πανιερωτάτου Ροῦς Παλῆς, τῆς
 λαοῦ ἀναγνῶστη /16/ ὅπου τετρακόσια /400/ διὰ Σώματα τῆς
 αὐτοῦ αὐτῆς τῆς αὐτῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας, ἀποτελοῦντα τὴν
 ὀλικὴν Συνδρομὴν τῶν συνδροξάντων εἰς τὴν αὐτὴν νεοτύποτον
 φυλάδα τῆς προτύποθείσης πόλεως ἰωάννη — εἰς ἔνδειξιν δὲ βεβαιώ
 σεως δίδεται εἰς τὸν ἀνωθεν κύριον Τοπάλιν τὸ παρὸν ὅπως
 ὠφελήθη ὅπου καὶ τὰ ἐξῆς — Λέγω — Τάλ(λα)ρα 16 οβ. 400/00.

Γεώργιος ἱερεὺς Βούλγαρις

Πανομοίωτο τοῦ τῆς ἀπόδειξης τοῦ 1847

Πρὶν προχωρήσουμε στὸν σχολιασμὸ τῆς ἀπόδειξης, θὰ παρουσιά-
 σουμε μερικὰ ἐπιπλέον τεκμήρια γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς Ἀκολουθίας. Τὰ
 στοιχεῖα αὐτὰ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπόδειξη φωτίζουν κάποιες πτυχές
 τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τοῦ ἐντυπου βιβλίου.

Ὁ ἐκδότης Ἰωάννης Τζεϊμπέντης μὲ σημείωμα ποὺ βρίσκεται στὴν
 σελίδα γ' τοῦ βιβλίου ἀφιερώνει τὴν Ἀκολουθία στὸν ὁρθόδοξο κλῆρο καὶ
 λαό. Στὴν σελίδα ε' καταχωρίζεται ἑγγραφο τοῦ πρωτοσυγκέλου καὶ το-
 ποτηρητῆ Κερκύρας ἱερομονάχου Ἀθανασίου Πολίτη, τῆς 14ης Φεβρουα-
 ρίου 1847, μὲ τὸ ὁποῖο δίνεται ἡ ἄδεια στὸν κύριον Ἰωάννη Τζεϊμπέντη νὰ
 ἐπανεκδώσει τὴν ἀκολουθία, μαζί μὲ τὸν βίο καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἀγίου
 Σπυρίδωνος. Ἀκολουθοῦν τὰ προλεγόμενα (σελίδες ζ'-ι'), ἡ ἀκολουθία, ὁ
 βίος, τὰ θαύματα τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι πρὸς
 τιμὴν του καὶ στό τέλος, μὲ χωριστὴ ἀρίθμηση, ὁ κατάλογος τῶν συνδρο-
 μητῶν (σελίδες 1-8). Ἡ γεωγραφικὴ κατανομὴ τῶν συνδρομητῶν εἶναι:
 323 στὴν Κέρκυρα, 188 στὴν Κεφαλλονιά, 20 στὴ Ζάκυνθο, 30 στὴ Λευκά-
 δα, 30 στὴν Ἰθάκη καὶ 87 στοὺς Παξούς. Οἱ συνδρομητὲς διακρίνονται
 σὲ κληρικούς καὶ λαϊκούς· οἱ λαϊκοὶ φέρουν τὸν γενικὸ χαρακτηρισμὸ «Εὐ-
 γενέστατοι κύριοι».

Φαίνεται ότι η πρώτη ενέργεια του εκδότη ήταν να ζητήσει την έγκριση της εκκλησιαστικής αρχής (από το 1833 ως το 1848 μητροπολίτης Κερκύρας είναι ο Χρύσανθος Μασέλλος).⁵ Επρόκειτο βέβαια για μία δεδομένη διαδικασία, που άφορούσε όλα τα υπό έκδοση βιβλία, ανεξάρτητα από το περιεχόμενό τους.⁶

Η άδεια δίνεται στον Τζεϊμπέντη στις 14 Φεβρουαρίου του 1847, ενώ η απόδειξη του ιερέα Γεωργίου Βούλγαρη που παρουσιάζουμε εδώ συντάσσεται στις 9 'Οκτωβρίου και το βιβλίο φέρει χρονολογία έκδοσης το 1847. Τα χρονολογικά αυτά τεκμήρια μάς οδηγούν στην υπόθεση ότι η έκδοση προαγγέλλεται μεταξύ Φεβρουαρίου και 'Οκτωβρίου και ότι κατά το ίδιο χρονικό διάστημα αρχίζει η προεγγραφή συνδρομητών και η συλλογή χρημάτων. Οι τυπογραφικές εργασίες έχουν ολοκληρωθεί πριν από τον 'Οκτώβριο, όπως συνάγεται από το επίθετο «νεοτύποτον» που χρησιμοποιεί ο Βούλγαρης στην απόδειξη, όταν αναφέρεται στην 'Ακολουθία.

Όπως ήδη γνωρίζουμε από την σελίδα τίτλου του βιβλίου, ο Τζεϊμπέντης τυπώνει την 'Ακολουθία στην «τυπογραφίαν της Κυβερνήσεως», το μοναδικό τυπογραφείο που τότε λειτουργούσε· η επτανησιακή κυβέρνηση από το 1843 έχει μὲν επιτρέψει την λειτουργία ιδιωτικών τυπογραφείων στα 'Επτάνησα, αλλά το πρώτο ιδιωτικό τυπογραφείο της Κέρκυρας, ο «'Ερμής» του Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, δὲν έχει αρχίσει ακόμη το 1847 να λειτουργεί.⁷

Σύμφωνα με την απόδειξη, ο Τζεϊμπέντης έχει αναθέσει στον κερκυραίο ιερέα Γεώργιο Βούλγαρη την συλλογή μέρους των συνδρομών για την έκδοση της 'Ακολουθίας. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η επιλογή αυτή είναι κάθε άλλο παρά τυχαία. Ο Γεώργιος Βούλγαρης είναι μέλος της οικογένειας Βούλγαρη, οικογένεια η οποία είχε κτητορικό δικαίωμα επί του ναού και του λειψάνου του 'Αγίου.⁸ Η θέση του «κτητορικού έφημερίου» του ναού του 'Αγίου Σπυρίδωνος, την οποία κατέχει την περίοδο αυτή σύμφωνα με έντυπη έγκυλκλια επιστολή του προς τον λαό της «έξοχῆς Κερ-

5. Βασ. 'Ατέσης, *Επίτομος επισκοπική ιστορία της 'Εκκλησίας της 'Ελλάδος*, τ. 1, 'Αθήνα 1948, σ. 136.

6. Η αίτηση του Τζεϊμπέντη πρέπει να υποβλήθηκε στον πρωτοσύγκελο στις 14 Φεβρουαρίου του 1847, αν έρμηνεύουμε όρθα το παρακάτω απόσπασμα από την άδεια που του δόθηκε: «... αναγνούς την αναφοράν του Κυρίου 'Ιωάννου Τζεϊμπέντη προσενεχθεΐσαν αύθημερόν». Ας σημειωθεί ότι τα πρωτότυπα της αίτησης και της άδειας δὲν σώζονται, σύμφωνα με διαβεβαίωση του πατρός 'Αθανασίου Χ. Τσίτσα· ακολουθήσαν την τύχη των αρχείων της περιόδου.

7. Μέχρι το 1843 υπήρχε μία μόνο τυπογραφία στα 'Ιόνια, η κυβερνητική, με έδρα την Κέρκυρα· βλ. Ντίνος Κονόμος, «Επτανησιακός τύπος (1798-1864)», *Επτανησιακά φύλλα* 5 (1964), 89, 83 [99].

8. Βλ. Νικόλαος Βούλγαρης, *Αληθής έκθεσις περί του εν Κερκύρα θαυματουργού λειψάνου του 'Αγίου Σπυρίδωνος*, Κέρκυρα 1857· η γνησιότητα των εγγράφων που εκδίδει έχει αμφισβητηθεί, όπως και τα κτητορικά δικαιώματά της οικογένειας στο ναό και στο λείψανο του 'Αγίου.

κύρας», τοῦ Δεκεμβρίου 1850,⁹ τὸν καθιστᾷ κατεξοχὴν ἀρμόδιο —καὶ συνάμα πρόθυμο— πρόσωπο γιὰ νὰ συμβάλει στὴν ἐκδοσὴ καὶ στὴν προώθησιν τῆς Ἀκολουθίας. Μάλιστα στὸν κατάλογο συνδρομητῶν ἐγγράφεται (ὡς «Γεώργιος ἱερεὺς Κόμ. Βούλγαρις») γιὰ 10 ἀντίτυπα, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι συνδρομητὲς παραγγέλλουν μέχρι 6 ἀντίτυπα.¹⁰ Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπὸλοιπες εἰδήσεις πού διαθέτουμε γιὰ τὸν Γεώργιο Βούλγαρη συνδέουν ἔμμεσα τὸ ὄνομά του μετὰ τὸν Ἅγιον Σπυρίδωνα.¹¹ Τὸ 1872 μάλιστα ὁ Βούλγαρης, πού ἔχει πλέον τὸν βαθμὸ τοῦ Μεγάλου Πρωτοσυγκέλου τῆς Κερκύρας, ἐκδίδει ξανὰ ὁ ἴδιος τὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος.¹² Τὴν χρονολογία θανάτου του παρέχει τὸ φυλλάδιο ἀνωνύμου μετὰ τίτλο «Τῇ μακαρίᾳ μνήμῃ τοῦ σεβασμιωτάτου ἱερομονάχου πρωτοσυγκέλου τῆς ἐν Κερκύρᾳ ἐκκλησίας Γεωργίου Βουλγάρεως», πού ἐκδόθηκε στὶς 20 Ἀπριλίου 1886.¹³

Οἱ εἰδήσεις γιὰ τὸν εὐγενὴ ἔμπορο Γεώργιο Τοπάλη εἶναι πενιχρές. Ἀπὸ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ 1847 φαίνεται ὅτι λειτουργεῖ ὡς μεσάζων μεταξὺ τοῦ ἐπισκόπου Ἰθάκης Παΐσιου καὶ τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ ἐκδότῃ τῆς Ἀκολουθίας. Ἡ ἴδια ἡ Ἀκολουθία μᾶς δίνει πιθανῶς μιὰ ἔμμεση πληρο-

9. Τὴν ἐπιστολὴ δημοσιεύει ὁ πατὴρ Ἀθ. Χ. Τσίτσας, *Γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ καὶ τὸ ἱερό λείψανο τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. Miscellanea (Τετρακόσια χρόνια ἀπὸ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ)*, Κέρκυρα 1994, σ. 25, σημ. 54. Μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ὁ ἱερέας Γεώργιος Βούλγαρης καλεῖ τὸν λαὸ τῆς «ἐξοχῆς Κερκύρας» νὰ προσφέρει λάδι προκειμένου νὰ ἐνισχύσει τὸν ἐξωραϊσμὸ τῶν ἀσημένιων καντηλιῶν καὶ νὰ ἐπισκευάσει τὴν ὀροφὴν τοῦ ναοῦ.

10. Ὡς ἱερομόναχος ἡ ἱερεὺς καὶ κόμης ἐμφανίζεται συνδρομητὴς σὲ τουλάχιστον ἄλλα 11 βιβλία τῆς περιόδου. Τὸν κύριο Φίλιππο Ἡλιοῦ, πού πρόθυμα μού παρήχρησε αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέσιν αὐτῇ.

11. Ὁ ἱερέας Γεώργιος Βούλγαρης ταυτίζεται μετὰ τὸν «κύριον Κόμητα Βούλγαριν», στὸν ὁποῖο ἀφιερώνει τὸ βιβλίον του «Νέα Ἀπόδειξις Τῆς προστασίας τοῦ Ἁγίου καὶ Θαυματουργοῦ Σπυρίδωνος» ὁ ἱερομόναχος Γρηγόριος Βάλμης τὸ 1856 (Émile Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 2, Παρίσι 1910, σ. 440, ἀρ. 1870 καὶ Δ. Γκίνης-Β. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία...*, τ. 3, Ἀθήνα 1957, σ. 20, ἀρ. 6991). Τὸ 1878 ὁ ἀρχιμανδρίτης Νικόδημος Κάππος τοῦ ἀφιερώνει βιβλίον μετὰ τίτλο «Ἐπιστολιμαία ἀπάντησις πρὸς τὸν κύριον S. G. U. Δὲ-Βιάζην... καὶ κδ' οἱκοὶ εἰς ἔπαινον τοῦ θαυματουργοῦ καὶ πολιούχου Κερκύρας Ἁγίου Σπυρίδωνος...» (Émile Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 2, σ. 640, ἀρ. 3100).

12. Émile Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 2, σ. 596, ἀρ. 2823 καὶ Louis Petit, *Bibliographie...*, σ. 264, ἀρ. 27. Ἀφιερώνει τὴν ἐκδοσὴν στὸν μητροπολίτη Κερκύρας Ἀντόνιο Χαριάτη.

13. Émile Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 2, σ. 706, ἀρ. 3525. Ἡ πληροφορία ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν στὴν ἐπιτύμβια πλάκα τοῦ τάφου του, τὴν ὁποία ἔχει δημοσιεύσει ὁ Ι. Τυπάλδος-Λασκαράτος, «Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἀ' νεκροταφείου Κερκύρας», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 28 (1985) 232.

φορία για τὸν Τοπάλη. Στὸν κατάλογο συνδρομητῶν, ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς τοῦ Ἰονίου Γυμνασίου Κερκύρας ποὺ προσεγγράφονται γιὰ ἓνα ἀντίτυπο ὑπάρχει καὶ κάποιος Κωνσταντῖνος Γεωργίου Τοπάλης. Ὁ Γεώργιος δὲν ἔχει ἐγγραφεῖ συνδρομητῆς, γεγονὸς ποὺ ἐξηγεῖται ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν γιὸς του.¹⁴ Ἀλλὰ καὶ ἡ σχέση τοῦ Τοπάλη μὲ τὴν Ἰθάκη δὲν εἶναι ξεκάθαρη¹⁵ φαίνεται ὅτι μέλη τῆς κερκυραϊκῆς οἰκογένειας Τοπάλη ἔχουν ἐμπορικὲς δοσοληψίες μὲ τὴν Ἰθάκη στὸ δευτέρου περιόπου μισοῦ τοῦ 19ου αἰώνα. Στὸ τέλος τοῦ αἰώνα ἓνας ἄλλος Γεωργίος Τοπάλης, προσερχόμενος ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἐγκαθίσταται στὴν Πάτρα.¹⁶

Τέλος ὁ ἐπίσκοπος Ἰθάκης Παῖσιος, ὁ ὁποῖος ἀναθέτει στὸν Γεώργιο Τοπάλη τὴ συλλογὴ τῶν συνδρομῶν τῆς Ἰθάκης, εἶναι ὁ Παῖσιος Καραβίας.¹⁷ Ἡ θέση καὶ τὸ κύρος του ἐξηγοῦν τὴν κινητοποίησή του γιὰ τὴν προσώθηση τῆς *Ἀκολουθίας*.

Ὅσο γιὰ τοὺς συνδρομητὲς τῆς Ἰθάκης, ὁ κατάλογος ποὺ δημοσιεύεται στὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἐπιβεβαιώνει ὅτι οἱ προσεγγραφεῖς ποὺ ἔγιναν ἦταν γιὰ 35 ἀντίτυπα τῆς *Ἀκολουθίας*. Ἀπὸ τοὺς 30 συνδρομητὲς, οἱ 8 εἶναι κληρικοὶ καὶ οἱ ὑπόλοιποι λαϊκοί. Ὁ ἐπίσκοπος Παῖσιος προσεγγράφεται γιὰ 6 ἀντίτυπα, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι γιὰ ἓνα.¹⁸ Τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν αὐτῶν εἶναι τὰ ἐξῆς:¹⁹

14. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Γεώργιος Τοπάλης ἐμφανίζεται συνδρομητῆς σὲ τουλάχιστον τρεῖς βιβλία τῆς περιόδου (βλ. σημ. 10).

15. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Γεώργιο, στὴν Κέρκυρα βρίσκουμε τὸν Σπυρίδωνα Τοπάλη, σὲ κατάλογο τῶν ἐμπόρων τοῦ νησιοῦ τὸ 1858 (Γερ. Χυτήρης, *Ἡ Κέρκυρα στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα. Κοινωνικὴ δομὴ καὶ πολιτικὴ ἔκφραση, δημόσια οἰκονομία, ἰδιωτικὴ οἰκονομία*, Κέρκυρα 1988, σ. 85-86), τὸν Ε. Τοπάλη τὸ 1866 (Émile Legrand, *Bibliographie Ionienne*, τ. 2, σ. 552, ἀρ. 2553), τὸν —ἀποβιώσαντα— Δημήτριο καὶ τὸν γιὸ τοῦ Κωνσταντῖνου, εὐεργέτη τοῦ Πτωχοκομείου Κερκύρας, τὸ 1870 (Nakis Pierris, *Bibliographie Ionienne; Suppléments*, Ἀθήνα 1966, σ. 147, ἀρ. 739). Στὴν περίοδο 1864-1890, ὁ Σ. καὶ ὁ Σπ. Τοπάλης εἶναι πλοιοκτῆτες τριῶν ἱστιοφόρων πλοίων ποὺ περιλαμβάνονται στὸ νηολόγιο Ἰθάκης (Εὐάγγελος Κ. Ζαβιτσάνος, *Ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Ἰθάκης*. Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐποχῆς καὶ διὰ μέσον τῶν αἰώνων μέχρι τοῦ 1950, Ἀθήνα 1952, σ. 75).

16. Nakis Pierris, *Bibliographie Ionienne...*, σ. 250, ἀρ. 1433 καὶ Κώστας Ν. Τριανταφύλλου, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν Πατρῶν*, Πάτρα 1980, β' ἔκδοσις, σ. 387. Κατὰ τὸν Τριανταφύλλου ὁ Τοπάλης καταγόταν ἀπὸ τοὺς Καλλαρύτες τῆς Ἠπείρου.

17. Οἱ ἀπόψεις γιὰ τὸν χρόνον τῆς θητείας του στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνον ποικίλλουν. Πιθανῶς ἦταν ἐπίσκοπος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1833-1853. Βλ. Π. Χιώτης, *Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεῖματα Ἑπτανήσου*, τ. 6, Ζάκυνθος 1887, σ. 180-181 καὶ Ἀρχιμ. Θεόκλητος Φιλιππαῖος, «Ἐκκλησιας Κωνσταντινουπόλεως ἐπισκοπαὶ καὶ ἐπίσκοποι (1833-1960)», *Θεολογία* 31 (1960) 549.

18. Ἀπὸ τοὺς 30, οἱ 15 ἐμφανίζονται συνδρομητὲς μόνο σὲ αὐτὸ τὸ βιβλίο, οἱ 7 σὲ ἄλλο ἓνα, οἱ 4 σὲ ἄλλα 2, οἱ 2 σὲ ἄλλα 3, ἓνας σὲ ἄλλα 4 καὶ ἓνας σὲ ἄλλα 6 (βλ. σημ. 10).

19. Πιναθετὸ τὰ ὀνόματα ὅπως ἀκριβῶς ἀναγράφονται. Γιὰ ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτὰ

ΙΘΑΚΗ			
		Ιωάννης Δεσλέρμος	1
		Ιωάννης Βλασσόπουλος	1
Ο Επίσκοπος Ιωάννης Παΐσιος	6	Σπυρίδων Τζάκος	1
Γεδεών Ιερομόναχος Πρωτοσύγγελος	1	Σπυρίδων Βλασσόπουλος ποτέ	
Πανάρετος Ιερεὺς Γαλάτης	1	Παναγῆ	1
Ευστάθιος Ιεροδιάκονος Βλασσόπουλος	1	Γεώργιος Βλασσόπουλος	1
Χαράλαμπος Ιερεὺς Γαλάτης	1	Σπυρίδων Στανέλος	1
Νικόλαος Ιερεὺς Βλασσόπουλος	1	Γεράσιμος Παξινός	1
Νικόλαος Ιερομόναχος Καλλίνικος	1	Γεώργιος Γ. Παῖζης	1
Παναγιώτης Ιερεὺς Τρηλεῖβας	1	Βασίλειος Παῖζης	1
ΕΥΤΕΝΕΣΤΑΤΟΙ ΚΥΡΙΟΙ		Θεόδωρος Σιρμάς Ιερέως Γεωργίου	1
		Παναγιώτης Α. Κουτουβέλης	1
Νικόλαος Καρβούνης	1	Διονύσιος Κουτουβέλης Θεοδώρου	1
Γρηγόριος Πεταλᾶς ποτὲ Ιωάννου	1	Βασίλειος Βεντούρας	1
Σωτῆρις Μαρούλης ποτὲ Νικολάου	1	Ιωάννης Παῖζης	1
Δημήτριος Κούργας	1	Σωτήριος Καισαράτος	1
Γεώργιος Ιερωνιάου Βλασσόπουλος	1	Γεράσιμος Γαλάτης	1
		Δημήτριος Γράψας	1

Ἡ σύγκριση τῆς συμμετοχῆς κατὰ νησι τῶν κατοίκων τῶν Ἑπτανήσων στὴ συνδρομὴ τῆς Ἀκολουθίας²⁰ ὁδηγεῖ στὴν διαπίστωση ὅτι ἡ διακύμανση τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ φαίνεται ὅτι συναρτᾶται ἀπὸ παράγοντες συχνὰ ἀνεξάρτητους ἀπὸ τὴν τάξη μεγέθους τοῦ κάθε νησιοῦ, παράγοντες ποὺ ἴσως νὰ σχετίζονται μὲ τὴς θρησκευτικὰς συμπεριφορὰς καὶ τὴς τοπικιστικὰς διαφοροποιήσεις.²¹

Κλείνοντας αὐτὸ τὸ σημείωμα γιὰ τὰ ἐκδοτικὰ τῆς Ἀκολουθίας τοῦ 1847 ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ ἐκδοση τοῦ Τρεῖμπέντη, ἡ δέκατη τρίτη ἀπὸ τὴς εἰκοσι συνολικὰ γνωστὰς ὡς τώρα ἐκδόσεις τῆς ἀσματικῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνα ποὺ πραγματοποιήθηκαν μετὰ τὴν ἐτῶν 1674 καὶ 1951, ἀποτέλεσε σταθμὸ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ περιεχομένου καὶ χρησίμευσε ὡς ὑπόδειγμα γιὰ ἀρκετὰ ἀπὸ τὴς μεταγενέστερες.²²

ΓΙΟΥΛΙΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΠΟΤΗ

βλ. Σπ. Ν. Μουσούρης (Φῶτος Γιοφύλλης), *Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἰθάκης καὶ ἐπώνυμον Ἰθακησίων*, Ἀθήνα 1959, σ. 91-134.

20. Στὴν Κέρκυρα ἐγγράφονται 323 συνδρομητὰς γιὰ 362 ἀντίτυπα, στὴν Κεφαλλονιά 188 γιὰ 210, στὴ Ζάκυνθο 20 γιὰ 22, στὴ Λευκάδα 30 γιὰ 37, στὴν Ἰθάκη 30 γιὰ 35 καὶ στοὺς Παξοὺς 87 γιὰ 88.

21. Ἡ περίπτωση τῆς Ζακύνθου μὲ τὴν ἀρκετὰ χαμηλὴ συμμετοχὴ ἐνδέχεται νὰ ὑποκρύπτει καὶ κάποιον ἄλλο παράγοντα, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ: ἡ ἀναγραφὴ τῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν σὲ ἐνιαία κατηγορία, μοναδικὴ περίπτωση στὸν κατάλογο, μπορεῖ νὰ σημαίνει ἀνωμαλία στὴν συλλογὴ τῶν συνδρομῶν ἢ στὴν ἀποστολὴ τῶν ὀνομάτων στὸ τυπογραφεῖο.

22. Ἀθ. Χ. Τσίτσας, *Ὑμνογραφικὰ καὶ βιογραφικὰ*, σ. 144, 154, 165-6.